

Minister Rein Lang
Justiitsministeerium
info@just.ee

Teie 26.10.2008 nr
Õiguskantsler 28.04.2010 nr 6-1/081520/1002527

Märgukiri
karistusseadustiku § 78 punkti 1 kooskõlla viimiseks Eesti Vabariigi põhiseadusega

Austatud härra minister

Minu poole on pöördunud avaldajad, kes on tõstatanud küsimuse karistusseadustiku § 78 punktis 1 sätestatu vastavusest Eesti Vabariigi põhiseaduse § 22 lõikele 1.

Tutvunud avalduste, asjakohaste õigusnormide, kohtupraktika ja õiguskirjandusega, leian, et

karistusseadustiku § 78 punkt 1 ei ole, võttes aluseks praktikas valitseva tõlgenduse, kooskõlas põhiseadusega osas, milles isiku suhtes rakendatakse karistusseadustiku § 75 lõigetes 1 ja 2 sätestatud käitumiskontrolli meetmeid alates kohtuotsuse kuulutamisest, kuid enne selle jõustumist.

Kuna tegemist on keeruka ja tasakaalustatud lahendust nõudva probleemiga, pöördun käesoleva märgukirjaga Teie poole erinevate võimalike lahendusvariantide kaalumiseks. Teen ettepaneku

kaaluda vastuolu kõrvaldamiseks Vabariigi Valitsuse kaudu seaduseelnõu algatamist.

Palun mind teavitada probleemi lahendamiseks võetavatest sammudest kahe kuu jooksul arvates käesoleva märgukirja saamisest.

I Asjaolud ja menetluse käik

1. Minu poole pöördus avaldaja, kes selgitas, et maakohus mõistis ta süüdi ning karistuseks mõisteti talle kuus kuud tingimisi vangistust 18-kuulise katseajaga. Kohtuotsus oli avalduse esitamise ajal jõustumata, kuna avaldaja kaebas otsuse edasi ringkonnakohtusse.

2. Avaldaja väljendas nõrdimust, et vaatamata sellele, et otsus on jõustumata, peab ta käima kriminaalhooldusametniku juures registreerimistel. Kriminaalhooldaja teatas avaldaja sõnutsi talle, et karistusseadustiku (KarS) § 78 punktist 1 tulenevalt algab tema katseaeg kohtuotsuse tegemisest ja sel ajal peab ta täitma kontrollnõudeid. Vastasel juhul on kriminaalhooldaja kohustus teha

kohtule erakorraline ettekanne ja kohus võib määrata avaldajale lisakohustusi, pikendada katseaega või karistuse täitmisele pöörata.

3. Avaldaja leidis, et selline seadus riivab tema põhiseaduslikke õigusi, sest Eesti Vabariigi põhiseaduse (edaspidi ka PS) § 22 ütleb, et kedagi ei tohi käsitada kuriteos süüdiolavana enne, kui tema kohta on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus. Avaldaja palus minu seisukohta, kas inimese allutamine kriminaalhooldusele enne kohtuotsuse jõustumist on kooskõlas põhiseadusega.

4. Minu poole on pöördunud ka teine avaldaja, kes tõstatas samuti küsimuse KarS § 78 lõike 1 vastavusest PS §-s 22 sätestatule. Avaldaja osutas, et maakohtu otsuse alusel karistati teda majanduskuritegude eest ning määrati kriminaalhooldusele. Avaldaja väiteil esitas ta maakohtu otsusele apellatsioonkaebuse. Avaldaja nentis, et tema ja tema kaaskohtualuste kaitsjate hinnangul oli väga tõenäoline kriminaalasja saatmine uuele läbivaatusele maakohtusse ja seega võib esimese astme kohtu süüdimõistva lahendi ning kohtulahendi lõpliku jõustumise vahele jääda pikk ajavahemik.

5. Hoolimata sellest, et süüdimõistev maakohtu otsus oli jõustumata ning edasi kaevatud, esitas maakohus otsuse vangla kriminaalhooldusosakonnale täitmiseks. Kohus põhistas seda KarS § 78 punktis 1 sätestatuga, mille kohaselt katseaeg algab kohtuotsuse tegemisest ja sel ajal peab süüdimõistetu täitma kontrollnõudeid.

6. Avaldaja oli seisukohal, et KarS § 78 punktis 1 sätestatu riivab tema PS §-ga 22 tagatud õigusi. Kohtuotsus jõustub kriminaalmenetluse seadustiku (KrMS) § 408 mõttes alles siis, kui seda ei saa enam vaidlustada teisiti kui teistmismenetluses. Järelikult ei eksisteeri avaldaja hinnangul avalduse esitamise hetkeks jõustunud kohtulahendit, mille alusel teda saaks karistada. Registreerimiskohustuse täitmine kriminaalhooldusametniku juures on sisuliselt tegevusvabadust piirav ja omab teatavat karistusõiguslikku sisu. Süüdimõistetu hilisema õigeks mõistmise korral ei pruugi olla võimalik ennatlike kontrollmeetmetega tekitatud kahju (võimalik töö kaotus, tsiviilõiguslike lepingute täitmise võimatus, elukoha või õppimiskoha muutmisele kriminaalhooldaja poolt esitatud vastuväited, inimlik ebamugavustunne jne) hüvitada.

7. Lisaks otsesele vastuolule PS 22 lõikega 1 rikub avaldaja hinnangul tema allutamine registreerimiskohustusele kriminaalhooldaja juures ka isikute võrdse kohtlemise printsiipi. Nimelt on avaldaja andmetel Tartu Maakohus ainus, kes tõlgendab KarS § 78 lõiget 1 ülalkirjeldatud viisil. Teistes Eesti Vabariigi kohtutes süüdimõistatud isikute suhtes alustatakse kontrollmeetmete rakendamist avaldaja väitel siiski alles pärast süüdimõistva kohtuotsuse jõustumist.

8. Lisan juurde, et mõlema avaldusala juhtumi puhul oli tegemist Tartu Maakohtu poolt kriminaalhooldajale saadetud otsustega. Esimene avaldaja oli varasemalt kriminaalkorras karistamata, esimese ja teise astme kohtute kohtuotsuste vahele jäi 5 kuu pikkune ajavahemik. Teine avaldaja on varasemalt kriminaalkorras karistatud, tema osas langetatud maakohtu otsuse ja Riigikohtu otsuse vahele jäi enam kui aasta pikkune ajavahemik. Mõlema avaldaja puhul jäi seatud tõkend elukohast lahkumise keeld kuni kohtuotsuse jõustumiseni kehtima. Seega olid isikud kohustatud järgima KarS § 78 punktist 1 tulenevalt maakohtu otsuse kuulutamise ja kohtuotsuse jõustumise vahele jääval ajal neile seatud kontrollnõudeid ning täitma ka tõkendi tingimusi.

9. Pöördusin KarS § 78 lõike 1 põhiseaduspärasuse küsimuses Teie poole. Vastuses nendite, et KarS § 78 punktis 1 sätestatu tähendus isikule on see, et vastavalt normis kehtestatud hakkab pärast kohtulahendi kuulutamist isiku suhtes kulgema katseaeg. KarS § 74 lõikest 1 tulenevalt on

isik kohustatud täitma talle pandud kontrollnõudeid ning samuti hoiduma uue kuriteo toimepanemisest.

10. Rääkides põhjustest, miks peaks isik järgima juba enne kohtuotsuse jõustumist talle kohtuotsusega seatud kontrollnõudeid, märgite, et katseaja kulgemise algus alates kohtuotsuse kuulutamisest on põhjendatud seeläbi, et isik ei pea ootama ära apellatsioonitähtaja möödumist, vaid saab asuda koheselt oma kohustusi täitma. Seega on tal võimalus ka kiiremini katseag läbida.

11. Kui isik ei kavatse otsust edasi kaevata, aga samas tema suhtes katseag veel ei kulge, tekivad Teie hinnangul tõsised probleemid neil puhkudel, kui isik paneb uue kuriteo toime ajal, mis jääb kohtuotsuse kuulutamise ning selle jõustumise vahemikku. Kuna isikule mõistetud tingimisi karistuse võib täitmisele pöörata siis, kui ta paneb teo toime katseajal, aga katseag tegelikult veel ei kulge, siis ei saa uus kuritegu olla põhjuseks, miks pöörata eelmise kohtuotsusega tingimisi kohaldamata jäetud karistus reaalselt täitmisele.

12. Kui isik peab hakkama järgima kontrollnõudeid, siis on Teie hinnangul täiesti põhjendatud, et tal tuleb seda teha koheselt. Jättes kohtuotsuse kuulutamise ning selle jõustumise vahelisel ajal isiku lihtsalt kontrollita, võib see kaasa tuua tahtliku või tahtmatu katseaja nõuete eiramise, kuna isik ei järgi täpselt tähtaega, mil kohtuotsus jõustub ning sellest tulenevalt omakorda ei ilmu tähtaegselt kriminaalhooldaja juurde.

13. Kohese kontrollnõuete järgimise nõude kaudu on Teie hinnangul antud kohtule tagatis, et mõistetud karistus, mida kohus otsustas tingimisi mitte kohaldada, on piisava rangusega ning selle täitmise kontrollimine on võimalik alates otsuse kuulutamisest. Juhul, kui isik ei täida nõudeid või paneb toime uue kuriteo veel enne otsuse jõustumist, näitab ta sellega ilmselget soovimatust alluda kehtestatud reeglitele ning arusaama, et mõistetud karistus on tema suhtes liiga leebe. Isik väljendab oma käitumisega seda, et ta ei ole oma teost järeldusi teinud ning karistuse tingimisi kohaldamata jätmisega antud võimalus ei oma tema jaoks märkimisväärset mõju.

14. Viitate karistusseadustiku kommenteeritud väljaandes KarS § 78 punkti 1 regulatsiooni kommentaaris toodule, mille kohaselt: "[s]üüdlase vabastamisel karistusest tingimisi §-de 73 ja 74 alusel hakkab katseag kulgema kohtulahendi kuulutamisest (punkt 1), seega juba enne kohtulahendi jõustumist. Taolise lahenduse kasuks on karistusseadustikus otsustatud põhjusel, et vältida süüdlase kõrvalehoidmist kontrollnõuetest ja kohustustest kohtulahendi jõustumiseks või kõrgemalseisvas kohtus lahendi läbivaatamiseks kuluva aja jooksul. Praktilise järeldusena tuleneb sellest, et käitumiskontrolli tingimuste rikkumine või uue kuriteo toimepanemine kohtulahendi kuulutamise ja jõustumise vahele jääva aja jooksul moodustavad juba katseaja tingimuste rikkumise §-de 73 ja 74 mõttes."

15. Märgite täiendavalt, et enne karistusseadustiku jõustumist oli sarnane katseaja kulgemise regulatsioon sätestatud ka kriminaalkoodeksis, nimelt §-s 56². Muudatus viidi sisse 2000. aastal.

16. Mõnate, et kui PS § 22 lõike 1 kohaselt ei tohi kedagi käsitada kuriteos süüdi olevana enne, kui tema kohta on jõustunud süüdimõiste kohtuotsus, siis tuleb nentida, et KarS § 78 punktist 1 tulenevalt isiku suhtes käitumiskontrolli kohaldamist võib pidada küsitavaks.

17. Ent süüvides nimetatud kohustuse sisusse ja mõjusse, mida see avaldab isikule, kelle suhtes ei ole vastav kohtuotsus veel jõustunud, soovite oma vastuses rõhutada asjaolu, et ka esimese astme kohtuotsuse puhul on tegemist otsusega, mis reeglina tehakse kohtuniku poolt korrektselt kõiki

menetlusreegleid järgides ning arvesse võttes kõiki asjaolusid, mis on olulised isiku süü tuvastamisel ka karistuse mõistmisel. Sellele on eelnenud kohtueelse menetleja ning prokuröri töö, mille kvaliteedile antud hinnanguks ongi omakorda kohtuotsus. Kohus on jõudnud järeldusele, et isik on kuriteo toime pannud, on süüdi ning selle eest tuleb teda ka karistada. Karistusena on kohus pidanud võimalikuks tähtajalist vangistust, kuid tulenevalt kuriteo toimepanemise asjaoludest ja süüdlase isikust on jäetud vangistus realselt täitmisele pööramata. Selle asemel on kohus otsustanud isiku suhtes karistust tingimuslikult mitte kohaldada ning vabastada ta tingimisi koos allutamisega käitumiskontrollile.

18. Leiate, et kui puudub KarS § 78 punktis 1 sätestatud võimalus katseaja kulgemise alguseks koheselt peale kohtuotsuse tegemist, kitsendab seadusandja kohtuvõimu tegevust seeläbi, et sunnib teda kohaldama karmimat karistust kui kohus muidu mõistaks. Kehtiva sõnastuse kohaselt võib kohus isikule jätta mõistetud vangistuse täielikult kohaldamata ning suunata ta kohe käitumiskontrolli alla. Kui katseaeg hakkaks kulgema alles pärast otsuse jõustumist, toob see endaga kaasa vajaduse mõista isikule vangistus ning määrata ka karistuse osa, mis tuleb ära kanda koheselt. Tagamaks seda, et isik mõistetud vangistust ka kandma saabuks ning ei hakkaks sellest kõrvale hoiduma, on kohus õigustatud kohaldama isiku suhtes ka tõkendina vahi all pidamist. Kehtiva regulatsiooni järgi puudub kohtul selleks vajadus, sest isik on kohustatud käima kriminaalhooldaja juures end regulaarselt registreerimas. Kui kaaluda, kumb piirang on isikule koormavam – kas käitumiskontrolli nõuete täitmine või viibimine vahi all, siis peate ilmselgeks, et vabaduses viibimine on isiku suhtes soodsam ja vähem koormavam.

19. Kui isikule ei kohaldata tõkendina vahistamist, piirduakse tõkendiga, milleks on elukohast lahkumise keeld. Ka see sisaldab endas piirangut isikule, sätestades, et ilma menetleja loata ei tohi ta lahkuda oma elukohast kauemaks kui üheks ööpäevaks. KarS § 78 punkti 1 alusel on isikul kohustus anda enda liikumise kohta informatsiooni kriminaalhooldajale, tõkendi puhul menetlejale. Seega täiesti vabalt isik end kummalgi juhul tunda ei saa.

20. Kui võrrelda aga KrMS § 128 lõikes 1 toodud piirangut KarS § 78 punktis 1 sätestatuga, mida tuleb vaadata kooskõlas KarS § 75 lõike 1 punktiga 4, siis on katseajal ettenähtud kohustus oluliselt leebem. Nimelt tuleb kriminaalhooldajalt eelnevat luba taotleda elukohast lahkumiseks, kui see kestab kauem kui viisteist päeva.

21. Täiendavalt märgite, et nt vastavalt KrMS § 408 lõikele 5 jõustub vahistamine või isiku ravisutusse sundpaigutamine nende tegemisest, mitte kohtulahendi jõustumisest, kuid oma olemuselt ja tagajärgedelt isikule on need palju rangemad, kui isiku viibimine katseajal käitumiskontrolli all.

22. Oluline on Teie arvates ka see, et käitumiskontrolli kohaldamine isiku suhtes kohe peale kohtuotsuse tegemist on isiku suhtes soodsama iseloomuga. Nimelt on lõpliku kohtuotsuse jõustumisel isikul sõltuvalt apellatsioon- ning kassatsioonimenetluse läbiviimise ajast talle mõistetud katseaeg juba kulgenud teatud perioodi ning seeläbi jääb kohustuslikku aega, mil isik on veel kontrollnõuetele allutatud, tegelikult kogu aeg vähemaks.

23. Kui katseaeg hakkaks kulgema alles kohtuotsuse jõustumisest, tõusetub Teie hinnangul järgmisena probleem, mille kohaselt isikud hakkavad taotlema, et katseaeg hakkaks kulgema otsuse tegemisest. Seda sarnaselt regulatsioonile, mille kohaselt vahi all viibitud aeg arvestatakse hiljem karistusaja hulka. Saab ju väita, et andes allkirja elukohast mittelahkumise kohta, on isik allutatud põhimõtteliselt menetleja järelevalve alla (kohustus anda menetlejale teavet, kui lahkutakse kauemaks kui üheks ööpäevaks) ja seega tuleks ka seda lugeda käitumiskontrolliks.

Sellest omakorda tuleneb, et isik täitis juba ka enne kohtuotsuse jõustumist kontrollnõudeid, kuigi tõkend elukohast lahkumise kohta seda otseselt ei ole.

24. Kokkuvõtteks möönate, et isikule enne kohtuotsuse jõustumist teatud kohustuste panemine ei ole küll otseselt kooskõlas PS § 22 lõikes 1 sätestatuga, kuid võttes aluseks selle, millised tagajärjed isikule tegelikult KarS § 78 punkti 1 rakendamisega kaasnevad, peate PS § 22 lõike 1 riivet lubatavaks ja põhjendatuks.

II Asjakohased õigusnormid

25. PS § 22 lõige 1:

"Kedagi ei tohi käsitada kuriteos süüdi olevana enne, kui tema kohta on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus."

26. KarS § 78 p 1:

"§ 78. Katseaja arvestamine

Katseaeg hakkab kulgema:

1) käesoleva seadustiku §-des 73 ja 74 sätestatud juhtudel kohtulahendi kuulutamisest; [...]."

III Õiguskantsleri seisukoht

1. Põhiõiguse kaitseala riive

27. Käesoleval juhul on vaja leida vastus küsimusele, kas KarS § 78 punktis 1 sätestatu on kooskõlas põhiseaduse § 22 lõikega 1.

28. Märgin sissejuhatavalt, et KarS § 78 punktis 1 sätestatu rakendamisel kasutatavad meetmed (KarS §-des 73 ja 74 toodud meetmed) on lisaks PS § 22 lõikes 1 sätestatule puutumuses ka mitmete teiste põhiõigustega. Ennekõike riivavad karistusest tingimisi vabastamise ja karistusest tingimisi käitumiskontrollile allutamiseiga vabastamisega kaasuvad piirangud õigust eraelu puutumatusele (PS § 26 lause 1) ning ka õigust vabale eneseteostusele (PS § 19 lõige 1). Keskendun alljärgnevalt siiski vaid PS § 22 lõikes 1 sätestatule, kuna käesoleval juhul ei ole küsimus mitte niivõrd selles, kas üks või teine nimetatud meede on põhimõtteliselt lubatav ja proportsionaalne, vaid pigemini on raskuspunkt sellel, milliseid kohtuotsusega kaasuvaid põhiõiguste piiranguid millisel ajahetkel vastavalt PS § 22 lõikele 1 on võimalik isiku suhtes rakendada.

29. PS § 22 lõikes 1 ja Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (edaspidi ka EIÕK) art 6 §-s 2 sisaldub süütuse presumptsiooni põhimõte, mis keelab käsitada kedagi kuriteos süüdi olevana enne, kui tema kohta on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus. Õiguskirjanduses leitakse, et süütuse presumptsiooni põhimõtte esemelse kaitseala klassikalistest piiridest tulenevalt ei tohi enne süüdimõistva kohtuotsuse jõustumist muuhulgas riigi nimel kuulutada kedagi kuritegu toimepannud isikuks ja mõista tema tegevust hukka, samuti ei tohi mõista isikule kriminaalseaduses kuriteo toimepanemise eest ettenähtud karistust või muud mõjutusvahendit.¹

¹ E. Kergandberg. Kommentaarid §-le 22. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2008, § 22 komm 6.

30. Et inimest tuleb pidada süütuks seni, kuni on tõendatud vastupidine, siis tema suhtes rakendatavad piirangud ja sunniabinõud, sh nt ametist kõrvaldamine, vahi alla võtmine jms peavad lähtuma *ultima ratio* ehk vältimatult vajalikkuse kriteeriumist.² Seejuures on minu hinnangul tähtis ka ühe või teise piirangu ja sunniabinõu puhul eristada, kas tegemist on juba isiku teole antava hinnanguga kaasuva piiranguga või õigusrikkumise menetlust ja menetluse ajal teiste isikute õigusi kaitsva meetmega.

31. Süütuse presumptsioonist tulenevalt on keelatud kellegi kuriteos süüdiolemise eelotsustusest lähtumine ehk kurjategijana käsitlemine või selleks avalikult nimetamine. Kuni süüdimõistva kohtuotsuse jõustumiseni on inimene kas süüdistatav või kohtualune, ei enam.³

32. Subjektiivne õigus olla mitte käsitatud kuriteos süüdiolena ehk kurjategijana enne asjakohase kriminaalmenetluse lõppu ning süüdimõistva kohtuotsuse jõustumist tuleneb igaühe õigusest aule ja heale nimele ning ausale õigusemõistmisele.⁴ Niikaua, kuni isiku süü ei ole lõplikult kindlaks tehtud jõustunud süüdimõistva kohtuotsusega, on olemas võimalus, et menetlus lõppeb riigipoolse eksimuse tunnistamisega, süütõendite puudumisel isiku vabastamisega või õigeksmõistmisega.⁵

33. Õiguskirjanduses on märgitud, et nähtavasti enamiku demokraatlike riikide kriminaalmenetluses kehtiva korra kohaselt (KrMS § 412) pööratakse õigeksmõistev kohtuotsus kohe täitmisele ja vahi all viibinud kohtualune vabastatakse kohe kohtuistungil saalis vahi alt. On leitud, et kooskõlas süütuse presumptsiooniga, tuleb kohtualune kohe vahi alt vabastada ka juhul, mil prokurör kavatseb õigeksmõistva kohtuotsuse vaidlustada.⁶

34. Eeltoodu põhjal võib üldistavalt väita, et PS § 22 lõikest 1 (ja EIÕK art 6 §-st 1) tulenev süütuse presumptsiooni põhimõte keelab rakendada isiku suhtes enne asjaomase kohtuotsuse jõustumist meetmeid, mis viitaksid isikule kui süüteo toimepanijale ja oleksid käsitletavad karistusena või osana karistusest.

2. Riive põhiseaduspärasus

35. Selguse huvides tahan rõhutada, et kahtlemata on tähtis võtta tarvitusele meetmed, et isikud ei paneks ei kohtueelse kriminaalmenetluse ega ka kohtumenetluse (sh otsuse tegemise ning süüdimõistva kohtuotsuse jõustumise vahele jääval) ajal toime uusi kuritegusid ega soovitavalt ka muid õigusrikkumisi. Olen nõus, et teatud isikute puhul on uue kuriteo toimepanemise oht küll olemas nii kriminaalmenetluse vältel kui ka sel ajavahemikul, mil süüdimõistev kohtuotsus on küll tehtud, ent jõustumata. Teisalt ei saa selline oht minu hinnangul õigustada KarS § 78 lõikes 1 sätestatud meedet eelkõige KarS § 75 lõikes 2 sätestatud käitumiskontrolli kohustuste rakendamisega ja seda mitmel põhjusel.

36. Vaadeldes ühe süüteo avastamise, uurimise, selle eest karistuse mõistmise ja kandmise protsessi ajas, võib PS § 22 lõiget 1 silmas pidades eristada kahte ajaperioodi:

² R. Maruste. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja –vabaduste kaitse. Tallinn 2004, lk 386.

³ R. Maruste. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja –vabaduste kaitse. Tallinn 2004, lk 387.

⁴ R. Maruste. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja –vabaduste kaitse. Tallinn 2004, lk 389.

⁵ R. Maruste. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja –vabaduste kaitse. Tallinn 2004, lk 389.

⁶ E. Kergandberg. Kommentaarid §-le 22. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2008, § 22 komm 13.

1. Periood, mille vältel ei luba PS § 22 lõige 1 pidada isikut süüdiolovaks ja seega ka rakendada tema suhtes sunnivahendeid, mis võiks olla käsitatavad karistuse või selle osisena. Sel ajal tarvitusele võetavad abinõud juhinduvad muudest kaalutlustest, kui isikule tema süüteo kaalumise järel mõistetud õigusjärelm. Tegemist on nn menetluslike sunniabinõudega, mille eesmärgiks on tagada menetlus ise ning kui neis ilmnebki hukkamõistu element, jääb see menetluslike eesmärkide raamidesse.⁷ Sellised meetmed peavad tagama kriminaalmenetluse kulgemise, süüdistatava kohtu ette ja menetlustoimingute tegemiseks uurimisorganite juurde toimetamise ning ka kuriteoga tekitatud kahju suurenemise vältimise. Ennekõike on tegu kriminaalmenetluslike piirangutega – nt tõkendid, samuti sundtoomine, vara arestimine jne. Arusaadavalt ei ole võimalik ka kriminaalmenetluslike piirangute rakendamisel täiesti mööda vaadata toime pandud teost ja selle väidetava toime panija isikust. Siiski on tegemist abinõudega, mis ei seendu vahetult isiku teole antava õigusliku hinnanguga.
2. Periood, mil korralised vaidlused⁸ isiku teo ja sellele järgneva sanktsiooni üle on õiguslikus mõttes lõppenud, kohtuotsus on jõustunud ja mõistetud karistust asutakse täitma. Sel perioodil ette võetavad sammud juhinduvad juba üsna vahetult süüdi mõistetud isikust ja tema teole kohtu poolt antud hinnangust. Sel ajal isiku suhtes rakendatavad meetmed on reageeringuks tema poolt toime pandud õigusrikkumisele.

37. Positiivses õiguses väljendub see vahetegu ühte või teist meedet ja selle rakendamist käsitleva normistiku kuulumises kas menetlusõiguse või materiaalsoiguse hulka. Nii on kriminaalmenetlust ennast ja kriminaalmenetluse ajal õiguskorda kaitsvad meetmed sätestatud kriminaalmenetlusõigust käsitlevates normistikes (eeskätt kriminaalmenetluse seadustik), ent pärast kohtuotsuse jõustumist rakenduvad sanktsioonid tulenevad karistusseadustikust. Tulles Eesti positiivse õiguse juurde, siis osutan, et sellist eristamist toetab ka kehtiv õigus, mis seob kohtuotsusega kaasnevad negatiivsed tagajärjed isiku jaoks kohtuotsuse jõustumisega.

38. Kriminaalmenetluse tulemusel tehtava kohtulahendi jõustumist käsitleb KrMS § 408. Üldine põhimõte on seejuures, et kohtuotsus või –määrus jõustub, kui seda ei saa enam vaidlustada muul viisil kui teistmisenetluses. Tõsi, KrMS § 408 toob ka rea erandeid sellest põhimõttest (nt KrMS § 408 lõikes 5), ent isikut süüdi mõistev (ja sellega kaasnevaid tagajärgi tekitav) kohtuotsus saab jõustuda siiski KrMS § 408 lõikes 1 sätestatud tingimustel.

39. KrMS § 412 lõiked 1 ja 2 täpsustavad KrMS §-s 408 sätestatud, sedastades, et süüdimõistev kohtuotsus pööratakse täitmisele pärast selle jõustumist. Erandina pööratakse KrMS § 412 lõikest 1 tulenevalt õigeksmõistev või süüdistatava karistusest vabastav kohtuotsus täitmisele viivitamata pärast otsuse resolutiivosa kuulutamist. Seejuures vabastatakse vahi all viibiv süüdistatav õigeksmõistva või karistusest vabastava kohtuotsuse korral istungisaalis.

40. KrMS § 412 lõikest 1 tulenevalt võivad teatud tagajärjed isiku jaoks jõustunud kohtuotsusega siiski kaasneda ka enne otsuse jõustumist, ent nende tagajärgede näol on tegemist süüdistatavat isikut **soosivate** tagajärgedega (nt kohtusaalis vahistatu vabastamine), mis peaks püüdma vähendada kriminaalmenetluse negatiivset mõju üksikisikule.

41. Õiguskirjanduses leitakse, et KrMS § 412 lõike 1 kohane õigeksmõistva või karistusest vabastava kohtuotsuse kohene täitmisele pööramine tähendab KrMS § 412 lõike 1 lausest 2

⁷ J. Sootak. Sanktsiooniõigus. Tallinn 2007, lk 20, äh 28.

⁸ S.t tavapärase edasikaebahela ammendumist ja sellega kohtuotsuse jõustumist. Eesti kriminaalmenetlusõigus lubab küll ka jõustunud kohtuotsuse edasikaebamist teistmisenetluses korras (KrMS § 365 jj) aga tegemist on siiski erandiga, mis on võimalik vaid teatud kitsalt määratud juhtudel.

tulenevalt eeskätt vahistatu kohest vabastamist. Samas aga saab ka nende (õigeksmõistev või karistusest vabastav) kohtuotsuste täitmine n-ö täies mahus toimuda alles pärast kohtuotsuse jõustumist üldises, KrMS §-s 408 sätestatud korras. Seega näiteks ka tsiviilhagi tagamiseks võetud meetmeid ja asitõendite saatust ei tohiks lahendada kohese täitmise korras.⁹ Tõden kõrvalmärkusena, et kehtiv õigus võiks ses osas olla selgem.

42. Osutan ka asjaolule, et olemuselt on kriminaalhooldus süüdimõistetule määratud karistusega seonduv ja mitte kriminaalmenetluslik, s.o menetlust tagav meede. Seda toetab minu hinnangul karistusseadustiku ülesehitus ja ka kriminaalhooldust täpsemalt reguleeriva kriminaalhooldusseaduse (KrHS) regulatsioon. Nendin, et kriminaalmenetluse seadustik ei näe kehtivas redaktsioonis kriminaalhooldust mingiski ulatuses ette tõkendina.¹⁰

43. KarS § 78 punktis 1 sätestatu tähendab tegelikkuses seda, et enne vastava otsuse üldist jõustumist ja n-ö hõljuvat võimalust, et otsus muudetakse ja isik on süütu, tuleb isiku suhtes rakendada mõningaid tavapäraselt süüdimõistva kohtuotsusega rakendatavaid meetmeid, milleks on KarS §-s 73 sätestatud ähvardus katseajal uue kuriteo toimepanemisel eelmise kuriteo eest määratud karistus reaalsele kandmisele pöörata, samuti KarS §-s 74 sätestatud allutamine käitumiskontrolli nõuetele ja kohustustele.

44. KarS §-d 73, 74 ja 78 paiknevad karistusseadustiku 5. peatükis, mis käsitleb isiku vabastamist eelnevate paragrahvide aluse määratud karistusest. Võib tõstatada retoorilise küsimuse, kuidas on võimalik kohaldada mingit karistusest vabastamisega seotud meedet, kui karistust pole veel rangelt juriidilises mõttes olemas (s.t vastav otsus pole jõustunud). Kuidas on võimalik vabastada isik millestki, mida tema suhtes pole veel kohaldatudki.

45. Kriminaalmenetluse seadustiku kohtulahendi jõustumist ja täitmisele pööramist sätestavad normid ei reguleeri eraldi kohtuotsuse kriminaalhooldajale saatmise aega. Seega tuleb eeltoodud kriminaalmenetluse seadustiku sätete põhjal eeldada, et kriminaalhooldajale saab täitmiseks saata üksnes jõustunud kohtuotsuse (jõustumata kohtuotsuse alusel vahetult rakenduvad soosivad tagajärjed kriminaalhooldajat ei puuduta).

46. KrHS § 1 järgi valvatakse kriminaalhoolduse käigus kriminaalhooldusaluse käitumise ja temale kohtu või prokuröri poolt pandud kohustuste täitmise järele ning soodustatakse kriminaalhooldusaluse sotsiaalset kohanemist eesmärgiga mõjutada teda hoiduma kuritegude toimepanemisest. Seejuures on kriminaalhooldusalune KrHS § 2 kohaselt kas süüdimõistetu või isik, kelle suhtes on kriminaalmenetlus lõpetatud ning kellele on prokurör või kohus määranud üldkasuliku töö tegemise.

⁹ E. Kergandberg, M. Sillaots. Kriminaalmenetlus. Tallinn 2006, lk 454, p 2.1.

¹⁰ Kriminaalmenetluse seadustiku algses eelnõus oli sellelaadne tõkend KrMSe § 126 näol olemas. Eelnõu seletuskirjas sedastati: "Eesti õiguse jaoks täiesti uue tõkendina on eelnõusse teiste riikide kriminaalmenetluse seadustike eeskujul lülitatud kahtlustatava ja süüdistatava järelevalvele allutamine (§ 126). Sellise uue tõkendi sissetoomise on teinud võimalikuks kriminaalhooldussüsteemi funktsioneerimine alates 1998. a kevadest. Järelevalvele allutamine on tõkend, mille käigus on kahtlustatav kohustatud järgima mitmeid seaduses sätestatud kontrollnõudeid, millest olulisim on kohustus ilmuda kriminaalhooldusosakonda perioodilisele registreerimisele. Kuna järelevalvele allutamine kujutab endast olulist isiku vabaduse piiramist, siis saab seda tõkendit kohaldada üksnes eeluurimiskohtuniku määramise alusel." Vt Kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu seletuskiri, nr 594 SE I, kättesaadav arvutivõrgus: <http://web.riigikogu.ee/>.

47. Jättes kõrvale viimatinimetatud isikud (kelle suhtes kriminaalmenetlus on lõpetatud ja kellele on määratud üldkasulik töö), saab kriminaalhooldusalune olla vaid süüdimõistetu.¹¹ Süüdimõistetu on aga KrMS § 35 lõike 4 kohaselt süüdistatav, kelle suhtes on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus. KrHS § 27 lõige 1 sätestab, et kriminaalhoolduse teostamiseks tehakse hoolduskava, mis koostatakse alles pärast kohtuotsuse jõustumist.

48. Seega toetab ka karistusseadustiku ülesehituse loogika ja kriminaalhooldusseaduse regulatsioon lähenemist, et kriminaalhooldus on võimalik ennekoike süüdimõistetu suhtes – st isiku suhtes, kelle osas on olemas **jõustunud** süüdimõistev kohtuotsus.

49. On veel üks aspekt, mis muudab KarS § 78 punktis 1 sätestatu mõttekuse küsitavaks, kui seda rakendatakse nii, et kohtuotsusega määratud katseaeg koos sellega kaasuvate piirangutega hakkab kulgema juba kohtulahendi kuulutamisest. Nimelt ei saa ära unustada, et KarS § 78 punkt 1 käsitleb mõistetud karistuse tingimisi ära jätmist. KarS §-de 73 ja 74 kohaldamise eelduseks on, et kohus on süüdlase isikut ja kuriteo toimepanemise asjaolusid arvestades pidanud õigeks, et mõistetud karistuse ärakandmine süüdimõistetu poolt ei ole otstarbekas. Seega saab KarS § 73 või § 74 kõne alla tulla vaid juhul, kui kohtu hinnangul ei ole kuriteo raskus ja tehjolud ning süüdlase isik (nt tegemist on esmakordse süüteoga, süü pole suur, isik hüvitab juba teoga tekitatud kahju jne) sellised, mis tooks kaasa vajaduse karistust realselt ära kanda.

50. Samas on kehtiva õiguse kohaselt ka võimalik (ja praktikas mitte ülearu harv nähe), et kohus karistab isikut siiski reaalse vangistusega, ent ei ole seejuures pidanud vajalikuks isikut menetluse ajaks ega ka kohtuotsuse jõustumiseni vahi alla võtta.

51. Seega võib konstrueerida absurdse olukorra, kus mõneti soodsamas olukorras osutub olevat isik, kelle teole on kohus andnud rangema hinnangu, kuna ta viibib kohtuotsuse jõustumiseni vabaduses ja asub nt reaalselt vanglakaristust kandma alles kohtuotsuse jõustumisel. Seevastu mõnevõrra halvemas olukorras on isik, kelle tegu ja isikut hinnates kohus on pidanud võimalikuks isiku tingimisi karistusest vabastada, ent kes tulenevalt KarS § 78 lõikes 1 sätestatust on sunnitud taluma juba enne kohtuotsuse jõustumist kriminaalhooldusega kaasnevaid piiranguid. Osutan ka, et tihtipeale võib jääda maakohtu otsuse kuulutamise ja otsuse jõustumise vahele kuudepikkune ajavahemik.

52. Oluline on tähele panna ka asjaolu, et KarS § 78 punkt 1 ei ole sõnastatud kohtu diskretsiooniotsusena. See tähendab, et see rakendub igal KarS § 73 või § 74 alusel isiku karistusest tingimisi vabastamisel ja hoolimata sellest, kas tegelik olukord viitab ohule, et isik võiks kohtuotsuse kuulutamise ja jõustumise vahel üldse uue kuriteo sooritada või ei. Tulemuseks on kohtu poolt karistuse kandmisest vabastatud isiku automaatne ja suhteliselt rangem kohtlemine võrreldes isikutega, kes on menetluse ajal vabaduses ja kellele kohus on määranud reaalse vangistuse.

53. Tulles tagasi eelpool viidatud ajaperioodide juurde, tõden, et ajavahemik, mis jääb kohtuotsuse kuulutamise ja jõustumise vahele, on minu hinnangul ikkagi veel aeg, mida on võimalik käsitleda kriminaalmenetluse osana. Sel ajal on isiku süüdimõistmine veel mõneti lahtine ja võib osutuda, et kohus on eksinud ning see eksimus kõrvaldatakse järgmises kohtuastmes ja isik mõistetakse õigeks. Sellisel ajaperioodil on minu hinnangul kohane rakendada just menetluslikke

¹¹ Mõõnan, et kriminaalhooldusametnikul on teatud seaduses sätestatud juhtudel (nt KrMS § 264 lõige 3) kohustus teha ka kriminaalmenetluse ajal kohtueelne ettekanne, ent kriminaalhooldusalune isik on ikkagi vaid jõustunud kohtuotsusega süüdi mõistetud isik.

sunniabinõusid, mille proportsionaalsust saaks kohus igal üksikjuhul hinnata, nagu see toimub nt tõkendite puhul.

54. Osutan seejuures, et kehtiv õigus ei välista, et kohus võiks kohaldada menetluslikke sunniabinõusid ka ajaperioodile, mis jääb kohtuotsuse kuulutamise ja jõustumise vahele. Nimelt sätestavad KrMS § 312 punkt 7 ja KrMS § 313 lõike 1 punkt 8 kohtule võimaluse süüdimõistva kohtuotsuse puhul ka tõkendi jõusse jätta või isegi seda karmistada.

55. Märgin sellega seoses, et minu poole pöördunud avaldajate puhul pidid nad taluma kohtuotsuse kuulutamise järgsel ja kohtuotsuse jõustumise eelsel ajal korraga nii KarS § 78 punkti 1 alusel seatud piiranguid kui ka tõkendist tulenevaid kitsendusi nende põhiõigustele. Sellest võib üsna üheselt järeldada, et seetõttu kujutas minu poole pöördunud isikute jaoks katseajal kulgemine ja kontrollinõuete rakendamine endast pigem karistust kui tõkendilaadset meetet.

56. Ma ei vaidle vastu argumendile, et võib osutada vajalikuks ühe või teise isiku osas kriminaalmenetluse ajal (nii enne kui pärast kohtuotsuse kuulutamist) teatud kontrolli kehtestamine meetmetega, mis kujutavad endast KarS § 75 sätestatud käitumiskontrollile sarnanevaid abinõusid (nt kehtestada nõue, et isik ei tarbi alkoholi – aktuaalne kindlasti joobeseisundis mootorsõiduki juhtimises süüdistatud isiku puhul). Siiski peaksid need piirangud olema selgesti eristatud karistuslikest piirangutest ja kohaldatud kohtuniku kaalutusotsusena sarnaselt kehtivas õiguses sätestatud tõkenditega.

57. Vahekokkuvõttena tõden, et minu hinnangul on oluline eristada menetluslikke sunniabinõusid ja karistuslikku laadi õigusjärelmeid. Esimeste rakendusala on ajavahemik, mis eelneb kuriteo eest karistamisel kohtuotsuse ja selles sätestatud sanktsiooni jõustumisele. Leian, et Eestis laiemalt karistusõigust (s.t nii materiaal- kui menetlusõigus) reguleeriv normistik sellist eristamist toetab ja ainsaks erandiks ongi KarS § 78 lõikes 1 sätestatu, millega kohaldatakse isikule automaatselt enne kohtuotsuse jõustumist meetmeid, mis on käsitletavad karistuse kandmise ajal toimuva kriminaalhoolduse meetmetena.

58. Märgin, et õiguskirjanduse kohaselt puudub küsimuses, kas kohe kohtuotsuse kuulutamisest peaks hakkama täitma ka KarS § 74 alusel isikule pandavaid kontrollnõudeid ja kohustusi, kohtupraktikas üldine seisukoht. Pigem on toetatud mõtet, et neid kohtuotsuse täitmiseks aktiivset toimimist eeldavaid samme tuleks siiski siduda kohtuotsuse jõustumisega üldises, s.o KrMS § 408 sätestatud korras. Seda väites võiks tugineda ka sellele, et KarS §-s 74 sätestatu kohaselt kohaldatakse kontrollnõudeid ja kohustusi süüdimõistetu suhtes, kuid süüdimõistetu saab olla vaid isik, kelle suhtes on tehtud süüdimõistev kohtuotsus on jõustunud.¹²

3. Põhiseaduskonformse tõlgendamise katse

59. Eeltoodu taustal suureneb paratamatult kahtlus KarS § 78 punkti 1 põhiseaduspärasusest. Tõden siiski, et pean vajalikuks uurida ka võimalust, kas KarS § 78 punkti 1 oleks võimalik tõlgendada põhiseaduskonformselt. Õiguskirjanduses on leitud, et demokraatlikus põhiseadusriigis on seadusandlus parlamendi privileeg. Kui rahvas kannab kõrgeimat riigivõimu, siis parlament teostab seda. Seaduse õigusjõud on õigusloogiliselt tugevam kui määrusel, kuid ka tugevam kui kohtulahendil. Kohus on seatud valvama selle järele, et seadusandja sõnast peaksid kinni kõik

¹² E. Kergandberg, M. Sillaots. Kriminaalmenetlus. Tallinn 2006, lk 454, p 2.4.

õigussubjektid. Murda saab aga seadusandja sõna ainult erandlikel asjaoludel, milliseks on ka põhiseaduse järelevalve menetlus.¹³

60. Seega on kahtlus ühe või teise normi põhiseadusele vastavuse osas äärmiselt tõsine asi ning kergekäeliselt norme põhiseadusevastaseks kuulutades murendatakse lõppastmes õiguskorda. Seepärast on Riigikohus ka sedastanud, et: "Erinevate tõlgendusvõimaluste puhul tuleb eelistada põhiseadusega kooskõlas olevat tõlgendust neile tõlgendustele, mis põhiseadusega kooskõlas ei ole. Riigikohtul puudub alus normi põhiseadusevastasuse motiivil kehtetuks tunnistada, kui normi on võimalik tõlgendada põhiseaduspäraselt. Samuti tuleks eelistada tõlgendust, millega oleks tagatud erinevate põhiseaduslike väärtuste kõige suurem kaitse."¹⁴

61. Olles eelpool tõdenud, et lubamatu oleks rakendada isiku suhtes enne tema kohta tehtud kohtuotsuse jõustumist talle kohtuotsusega kaasnevaid negatiivseid tagajärgi, tuleb hinnata, milliseid tagajärgi toob isikule kaasa KarS § 78 punktis 1 sätestatu rakendamine.

62. KarS § 78 punkti 1 kohaselt hakkab KarS §-des 73 ja 74 sätestatud juhtudel katseaeg kulgema kohtulahendi kuulutamisest. Avaldajate sõnutsi on KarS § 78 punkti 1 tõlgendatud nende puhul selliselt, et täitma tuleb hakata kõiki katseaja nõudeid – st hoiduda kuritegude toimepanemisest ja järgida käitumiskontrolli nõudeid.

63. Analüüsides KarS § 73 ja 74, tuleb asuda seisukohale, et üldisel tasandil on KarS § 73 tähendus isiku jaoks ennekõike ja peamiselt see, et tema tingimisi karistusest vabastamisel peab ta kohtu määratud katseaja jooksul hoiduma kuritegude toimepanemisest. Võiks öelda, et tegemist on kohustusega, mis ühiskonnas õiguskuulekat elu elavale isikule tavapärase eluviisiga võrreldes erilisi täiendavaid piiranguid ei loo. Eelduslikult peab isik kogukonnas järgima selle jaoks kehtestatud reegleid ning tulenevalt PS § 19 lõikest 2 vältima teiste isikute õiguste rikkumist.

64. PS § 19 lõige 2 sisaldab üldist kohustust järgida seadust. See kohustus hõlmab kõik põhiseadusega kooskõlas olevad normid. Eeldust, et KarS § 73 kohaldamisel isikul lasuv kohustus katseajal mitte toime panna kuritegusid, ei kujuta endast isiku jaoks täiendavat koormat, kinnitavad ka KarS § 73 kohaldamise eeldused. Rakendades isiku suhtes KarS § 73 ja jättes tema karistuse tingimisi kohaldamata, vaagib kohus tulenevalt KarS § 73 lõikest 1 ka toime pandud kuriteo asjaolusid ning süüdlase isikut. Kui on ilmne, et isik ei suuda omal käel õiguskuulekat elu elada (nt tegemist on arvukaid kordi karistatud inimesega, kel puudub kindel elukoht või elatise teenimise allikas jne), ei peaks KarS § 73 rakendamine kõne alla tulemagi.

65. Oluline on KarS § 73 kontekstis rõhutada ka, et üldine kohustus elada ühiskonnas ja selle kujundatud õigusruumis õiguskuulekat elu on seostatav iga isikuga ning tegemist ei ole meetmega, mis tavapärase käitumisnormistikuga võrreldes oleks isiku suhtes kuidagi enam rõhuv ja seega oleks tegemist kohustusega, mis oleks käsitletav eriliselt põhiõigusi piirava sanktsioonina. Kuigi kuriteo toimepanemine katseajal võib olla alus vangistuse täitmisele pööramiseks, eeldab see mõlema karistusotsuse jõustumist ja seega ei kujuta endast süütuse presumptsiooni rikkumist.

66. Seevastu KarS § 74 kohaldamisel kaasuvad lisaks KarS §-s 73 sätestatule isikule ka kontrollnõuded ning -kohustused, mille kohase täitmata jätmise korral võidakse mõistetud karistus täitmisele pöörata (KarS § 74 lõige 4).

¹³ M. Ernits. Kohus ja Riigikohus konkreetsetes normikontrollis. – Riigikohus. Põhiseaduslikkuse järelevalve aastatel 1993-2008. Tallinn 2009, lk 26.

¹⁴ RKÜKo, 22.02.2005, nr 3-2-1-73-04, p 36.

67. KarS § 75 lõige 1 sätestab, et käitumiskontrolli ajal on süüdimõistetu kohustatud elama kohtu määratud elukohas, ilmuma kriminaalhooldaja määratud ajavahemike järel kriminaalhooldusosakonda registreerimisele, alluma kriminaalhooldaja kontrollile oma elukohas ning esitama talle andmeid oma kohustuste täitmise ja elatusvahendite kohta, saama kriminaalhooldusametnikult eelneva loa elukohast lahkumiseks kauemaks kui viieteistkümneks päevaks ning saama kriminaalhooldusametnikult eelneva loa elu-, töö- või õppimiskoha vahetamiseks.

68. Õiguskirjanduses on leitud, et KarS § 75 lõikes 1 toodud kontrollnõudeid võib määratleda kui seadusest tulenevaid kohustusi, mille eesmärk on tagada riigi järelevalve süüdlase käitumise üle ja kontrollnõuetena on sätestatud sellised kohustused, mis võimaldavad kriminaalhooldusametnikul vastavat kontrolli praktikas teostada. Kontrollnõuete laienemine süüdlasele on automaatne alati, kui seadus näeb ette käitumiskontrolli kohaldamise. Kohtul puudub võimalus diferentseerida kontrollnõudeid vastavalt konkreetse kuriteo raskusele või süüdlase isikule.¹⁵

69. Minu hinnangul on KarS § 75 lõikes 1 toodud kontrollnõuded olemuselt üsna sarnased kriminaalmenetlusliku tõkendiga elukohast lahkumise keeld (KrMS § 128). Ka elukohast lahkumise keelu eesmärgiks on isiku käitumise üle järelevalve teostamine ning sarnaselt KarS § 75 lõike 1 punktides 1, 4 ja 5 sätestatule peab isik oma elukoha ja igakordse viibimiskoha pikemaajaliseks muutmiseks saama vastava ametniku loa. Rõhutan, et rakendatuna KarS § 78 punkti 1 alusel juba enne kohtuotsuse jõustumist ei saa kontrollnõuetel olla resotsialiseerivat mõju, kuna pole võimalik suunata õiguskuulekale teele isikut, kelle suhtes pole kohtuotsusega tuvastatud tema õigusvastane käitumine.

70. Märksa intensiivsemateks ja isiku põhiõigusi enam piiravateks meetmeteks tuleb lugeda KarS § 75 lõikes 2 toodud kohustusi. Õiguskirjanduse kohaselt on nende eesmärgiks saavutada süüdlase edasine õiguskuulekas käitumine eelkõige temaga läbi viidava sotsiaaltöö kaudu. Nende meetmete osas on oluline tähendada, et tegemist on meetmetega, mida kohus võib määrata või mitte määrata ning ka otsustada, milliseid kohustusi konkreetne isik peab täitma. Kahjuks ei ole võimalik karistusseadustikust ega kriminaalmenetluse seadustikust küllaldase selgusega tuvastada, kas kohtul on võimalik tingimisi karistust mõistes ja seejuures isikule KarS § 75 lõikes 2 toodud kohustusi peale pannes ka otsustada nende rakendamisaja üle (nt sedastada otsuses, et kontrollnõudeid tuleb täitma asuda alles pärast kohtuotsuse jõustumist). Kui sellist võimalust jaatada, vähendaks see oluliselt KarS § 78 punktis 1 sätestatu kohaldamisega kaasnevat põhiõiguste riivet.

71. Igal juhul võib väita, et KarS § 75 lõikes 1 sisalduvad kontrollnõuded ja lõikes 2 toodud kohustused piiravad märgatavalt isiku igapäevast elu. Süstemaatiline registreerimine kriminaalhooldaja juures, kohustus elada kohtu määratud alalises elukohas, nõue mitte tarvitada alkoholi, kohustus osaleda sotsiaalprogrammis jne on õiguslikud järelmid, mis isiku senist elu oluliselt muudavad, samuti seavad isikule kohustusi üht või teist tegu või toimingut teha või selleks ise initsiatiivi näidata (nt käia regulaarselt kriminaalhooldaja juures registreerimisel).

72. Kontrollnõuded ja kohustused kujutavad seega endast meetmeid, mis on käsitletavad karistusega seotud piirangutena isiku põhiõigustele ja –vabadustele ja on KarS § 78 punkti 1 kontekstis eeskätt piiranguteks, mis kõige intensiivsemalt riivavad PS § 22 lõikest 1 tulenevat õigust olla käsitletud süüteos mitte süüdi olevana enne vastava karistusotsuse jõustumist. Just

¹⁵ Vt P. Pikamäe. Kommentaarid §-le 75. – J. Sootak, P. Pikamäe. Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2009, § 75, komm 2.2.

KarS §-st 74 tulenevate kontrollnõuete ja kohustuste täitmise osas on KarS § 78 punkti 1 põhiseaduspärasuse tõstatanud ka avaldajad.

73. Eeltoodud analüüsist lähtuvalt on KarS § 78 punkt 1 kooskõla PS § 22 lõikega 1 äärmiselt kaheldav. Kui eeldada, et KarS § 78 p 1 tuleks tõlgendada nii, et isik peaks täitma lisaks kohustusele hoiduda kuritegude toimepanemisest ka KarS § 75 lõigetes 1 ja 2 sätestatud kontrollnõudeid ja kohustusi, on alust arvata, et tegemist on normiga, mis riivab ülearu intensiivselt PS § 22 lõikes 1 sätestatud põhiõigust.

74. Ainsaks võimaluseks öelda, et KarS § 78 punktis 1 sätestatu ei ole vastuolus PS § 22 lõikes 1 tooduga, on minu hinnangul püüda leida tõlgendus, mis oleks põhiseaduskonformne. Leian, et põhimõtteliselt on selline tõlgendus mõeldav.

75. Nagu eelpool öeldud, olen seisukohal, et PS § 22 lõike 1 vastav käsitlus kohtuotsusega kaasuvate mõjude jõustumisest eeldab, et enne kohtuotsuse jõustumist on lubatav rakendada vaid selliseid õigusjärelmeid, mis on isikule kokkuvõttes soodsad või äärmisel juhul ei nõua õiguskorda ja teiste isikute õigustesse lugupidavalt suhtuvalt isikult täiendavaid pingutusi või elustiili muutmist. Sellisteks õigusjärelmiteks on eelkõige õigeks mõistetud isiku vabastamine kohtusaalis (KrMS § 412 lõige 1) ja teatud mööndustega ka KarS § 73 lõikes 1 ja KarS § 74 lõikes 1 tähendatud kohustus mitte sooritada uusi kuritegusid. Kuidagi ei saa PS § 22 lõikega 1 kooskõlas olevaks pidada KarS § 75 sätestatud kontrollnõuete ja kohustuste täitmisele sundimist enne kohtuotsuse jõustumist (nt ajal, mil maakohtu otsus on vaidlustatud ringkonnakohtus ja seetõttu jõustumata).

76. Olen seisukohal, et KarS § 78 punkti 1 saab tõlgendada viisil, et kohtuotsuse kuulutamisest hakkab kulgema tingimisi mõistetud karistuse tähtaeg ja rakendub kohustus mitte toime panna uusi kuritegusid. Kohustust mitte panna toime uut kuritegu ei ole tavalise ühiskonna liikme seisukohalt raske järgida ning selle järgimine ei peaks tavaolukorras tooma kaasa mingeid täiendavaid negatiivseid mõjusid isikule. Kohustuse mitte toime panna kuritegusid kulgemise algus kohtuotsuse kuulutamisest tagab ka selle, et tingimisi mõistetud karistuse saab hiljem täitmisele pöörata. Seevastu KarS § 74 alusel sätestatud ja KarS § 75 lõigetes 1 ja 2 toodud kontrollnõudeid ja kohustusi peaks isik täitma asuma alles otsuse jõustumisel.

77. Selline tõlgendus tagaks riigi poolt isiku suhtes tehtud karistusähvarduse tõhususe ka juhul, kui edasikaebemenetlus võtab pika aja, samas ei too isikule kaasa drastilisi muutusi igapäevaelus või piiranguid argitoimetuste tegemisel.

78. Mõõnan, et selline tõlgendus ei ole siiski probleemitu. On paratamatu, et sellise tõlgenduse korral enne otsuse jõustumist kulgev katseaeg ei kata sisulisi kontrollnõudeid. Asja kaebemenetluses läbivaatamise venimine ei kaalu samas mingilgi määral üles süütuse presumptsiooni riivet ja vajadust kohaldada sisuliselt katseaega kogu otsusega mõistetud aja ulatuses. Kui tahta need võimalused ühendada, tuleks minu hinnangul kaaluda muid õigustehnilisi lahendusi.

79. Võimalusi on seejuures erinevaid. Nii saab vajadusel luua juurde uusi tõkendiliike, täiendada juba olemasolevaid tõkendeid käsitlevaid sätteid või tekitada õiguskorda selgesõnaliselt väljendatud võimalus määrata katseaja pikkus tähtajaliselt alates otsuse jõustumisest, ent sellele lisanduks n-ö osalises mahus katseaeg ka enne jõustumist sõltuvalt konkreetse asja menetluse kulgemisest.

4. Vahekokkuvõte

80. Tahan rõhutada, et Eesti kohtusüsteem on üles ehitatud lähtudes eeldusest, et ehkki kohtunik on kõrgelt haritud, kõrgete kõlbeliste omadustega ning kohtunikutööks vajalike võimete ja isikuomadustega¹⁶ inimene, pole kohtunik siiski ilmeksimatu ning asjaolu, et on olemas lisaks maakohtutele ka ringkonnakohtud ja Riigikohus ning vastav menetluskord alama astme kohtute lahendite vaidlustamiseks ja kõrgema kohtu poolt tühistamiseks kas materiaaloiguse või menetlusõiguse ebaõige kohaldamise tõttu, viitab igati põhjendatud eeldusele, et ka kohus võib eksida ning kohtu tehtud vigu on vaja korrigeerida kas korralise kaebemenetluse raames või erakorraliselt ka teistmismenetluses.

81. Süüdimõistetut, kes on veendunud oma süütuses ja/või kohtuotsuse ebaõigsuses, vaevalt lohutab teadmine, et mida varem hakkab katseaeg kulgema, seda rutem see ka lõpeb. Kui tegemist oleks olulise õigusväärtusega isiku jaoks, peaks nt ka mõistetud reaalse vangistuse kohemaid täitmisele pöörama otsuse kuulutamisest, kuna ka siis saaks isik apellatsiooni arutamise aja võrra varem vanglakaristusest vabaks (juhul, kui talle ei ole kuni otsuse jõustumiseni kohaldatud tõkendina vahi all pidamist).

82. Pean oluliseks rõhutada, et mõistan seadusandja kaalutlusi KarS § 78 punkti 1 kehtestamisel ja tõden, et kohtuotsuse tegemise ja lõpliku jõustumise vahel toime pandud kuritegu ei võimaldaks KarS § 78 punktis 1 sätestatu puudumisel katseaja kulgemise alguse edasilükkamisel otsuse jõustumiseni pöörata isiku karistust täitmisele.

IV Kokkuvõte

83. Leian eeltoodu kokkuvõttes, et KarS § 78 punkt 1 ei ole, võttes aluseks praktikas valitseva tõlgenduse, kooskõlas põhiseadusega osas, milles isiku suhtes rakendatakse karistusseadustiku § 75 lõigetes 1 ja 2 sätestatud käitumiskontrolli meetmeid alates kohtuotsuse kuulutamisest, kuid enne selle jõustumist.

84. Tõden, et probleem on keeruline ja lihtsaid lahendusvariante ei pruugi sellele olla. Pakkusin eelnevalt välja võimaluse KarS § 78 punkti 1 põhiseaduskonformseks tõlgendamiseks. Sel juhul piisaks probleemi lahendamiseks vanglate kriminaalhooldusosakondadele vastava suunise andmisest ministeeriumi poolt. Mõõnan siiski, et see lahendus ei ole ilmselt kõige parem ja õiguselgem, kuna tekib paratamatult küsimus, et mida peaks kriminaalhooldaja tegema, kui kohus saadab otsuse enne jõustumist kriminaalhooldajale täitmiseks.

85. Seepärast on minu hinnangul sobivamaks alternatiiviks vastava normistiku muutmine näiteks viisil, et kontroll isiku käitumise üle tagatakse kohtuotsuse kuulutamise ja jõustumise vahele jääval ajal kriminaalmenetluslike meetmetega (nt olemasolevate või uute tõkendiliikidega). Samuti on võimalik sõnastada KarS § 78 p 1 teisiti ja täpsustada, milliseid kohtuotsuse õiguslikke tagajärgi otsuse kuulutamise ja jõustumise vahele jääval ajal võib rakendada. Kolmandaks võimaluseks on anda kohtule pädevus otsustada, milliseid nõudeid konkreetne isik peab enne kohtuotsuse jõustumist juba täitma asuma ja milliseid alles kohtuotsuse jõustumise järel.

86. Seega on probleem KarS § 78 punktis 1 sätestatud põhiseaduspärasuse osas minu hinnangul olemas, ent selle lahendamiseks on mitmeid erinevaid viise. Kuna eri lahenduste vahel valiku

¹⁶ Vt kohtute seaduse § 47 lõiget 1.

tegumine eeldab süsteemset lähenemist ja oluliste õigusloomeliste valikute tegemist, siis ei pea ma õigeks teha antud juhul koheselt Riigikogule ettepanekut KarS § 78 punkti 1 põhiseadusega kooskõlla viimiseks. Pöördun selle asemel esimese sammuna käesoleva märgukirjaga Teie poole, et Te analüüsiksite minu eelpool toodud väiteid ja minu väljapakutud lahendusi aga ka kohtupraktikat KarS § 78 punkti 1 kohaldamisel.

87. Ootan Teie seisukohti eeltoodud arutluskäigu ja ettepanekute kohta hiljemalt kahe kuu jooksul käesoleva kirja saamisest.

Austusega

/allkirjastatud digitaalselt/

Madis Ernits
õiguskantsleri asetäitja-nõunik
õiguskantsleri ülesannetes